

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філософії з права, доцента

Литвиненко Ольги Георгіївни на дисертацію

Мішустіна Владислава Володимировича «Методика розслідування масових заворушень», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. Дисертація Мішустіна Владислава Володимировича присвячена вивченню теоретичних і практичних положень методики розслідування масових заворушень. Відповідно до ст. 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Проте незважаючи на закріплення такого конституційного права громадян на «мирні збори», мають місце випадки організації масових заворушень, що супроводжуються насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 294 КК України. Так, протягом 2013-2025 років до ЄРДР внесені відомості за фактами вчинення 209 кримінальних правопорушень за ст. 294 КК України, зокрема, за 2013 рік – 5 кримінальних правопорушень, 2014 – 148, 2015 – 3, 2016 – 9, 2017 – 8, 2018 – 12, 2019 – 11, 2020 – 7, 2021 – 6, 2022 – 4, 2023 – 5, 2024 – 3, 2025 – 0.

Розроблення методики розслідування масових заворушень, а саме вивчення криміналістичної характеристики, положень початкового та наступного етапів розслідування, особливостей тактики проведення слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз сприяє вчасному виявленню, протидії та припиненню масових заворушень, ефективності досудового розслідування, зокрема мінімізації часу слідчих та оперативних

підрозділів під час проведення слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів. Рекомендації щодо розслідування масових заворушень повинні відповідати не тільки рівню сучасного розвитку суспільства, а й враховувати удосконалення способів вчинення та організації вказаних злочинів, а також застосування сучасних засобів криміналістичної техніки під час їх розслідування.

Враховуючи вищевикладені фактори, вивчення теми «Методика розслідування масових заворушень», на сьогодні є теоретично важливим, а дослідження В. В. Мішустіна беззаперечно актуальним.

Наукова новизна одержаних результатів. Серед основних положень дисертації слід виокремити ті, які мають певний ступінь новизни, а саме: вперше обставини, що підлягають встановленню, викладено у вигляді алгоритму залежно від етапу досудового розслідування:

1) на етапі отримання повідомлення про кримінальне правопорушення або інші події встановлюються обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення (які протиправні дії вчинено; чи має протиправне діяння ознаки злочину, передбаченого ст. 294 КК України) та обставини, що характеризують обстановку вчинення злочину (час, місце);

2) на початковому етапі розслідування встановлюються: обставини, що характеризують особу злочинця (характеристика особи злочинця, його дані та ознаки; наявність організатора масових заворушень; дії кожного із учасників масових заворушень; організований характер вчинення масових заворушень); обставини, що характеризують суб'єктивну сторону злочину (мотив; мета; умисел); обставини, що характеризують спосіб вчинення злочину (підготовка; механізм вчинення злочину; приховування протиправних дій; використання зброї та інших предметів як зброї; знаряддя і засоби вчинення злочину); обставини, що характеризують наслідки злочину (відомості про потерпілих осіб; характер негативних наслідків масових заворушень (матеріальна, моральна або фізична шкода);

3) на подальшому етапі встановлюються обставини, які впливають на кримінальну відповідальність особи (обставини, які обтяжують покарання;

обставини, які пом'якшують покарання або виключають кримінальну відповідальність; визнання вини).

Також, в контексті методики розслідування масових заворушень виокремлено тактичні завдання, які полягають у з'ясуванні обставин вчинення масових заворушень:

- 1) встановити місце, час та обставини масових заворушень;
- 2) виявити та вилучити знаряддя та засоби, сліди злочину, речі та предмети зі слідами злочину;
- 3) встановити свідків та потерпілих, отримати від них показання щодо обставин масових заворушень та їх наслідків; і
- 4) встановити та затримати осіб, причетних до вчинення масових заворушень;
- 5) отримати фактичні дані, що свідчать про організованість масових заворушень, характер спілкування між учасниками, спосіб підтримання зв'язку та розмежування функцій і завдань між злочинцями;
- 6) встановити мету масових заворушень;
- 7) з'ясувати факт попередньої підготовки до масових заворушень;
- 8) з'ясувати характер негативних наслідків масових заворушень (матеріальна, моральна або фізична шкода).

На позитивну оцінку заслуговує рекомендація щодо застосування сучасних засобів криміналістичної техніки – 3D сканування з метою виготовлення 3D моделей, а також можливостей безпілотних літальних апаратів з метою проведення фото- та відеофіксації. Встановлено, що 3D сканування місця події та окремих його об'єктів дозволяє виготовити 3D модель, яка в повній мірі відображає характеристики та параметри об'єктів огляду, їх взаємне розміщення, ознаки та будову. Створення 3D моделей місцевості сприяє об'єктивному і точному відображенню обстановки, детальній фіксації розташування об'єктів, слідів та ознак руйнувань, пошкоджень, вибухів, підпалів, а також забезпечує можливість його подальшого перегляду та аналізу слідчими та учасниками слідчо-оперативної групи, перевірці отриманої у ході розслідування інформації;

Дисертантом розроблено типовий план допиту свідків під час розслідування масових заворушень, який охоплює такі відомості:

- 1) анкетні дані допитуваної особи;
- 2) інформація щодо присутності свідка на місці вчинення масових заворушень;
- 3) інформація, що характеризує подію масових заворушень;
- 4) інформація щодо осіб, які брали участь у масових заворушеннях;
- 5) інформація щодо наслідків масових заворушень.

У дисертаційному дослідженні удосконалено:

– **поняття «масові заворушення»** та ознаки масових заворушень, до яких належать:

1) масовий характер – участь у масових заворушеннях значної кількості осіб – натовпу (від десятків до сотень і тисяч осіб) серед яких є активні учасники масових заворушень, які характеризуються особливою агресивністю та зухвалістю;

2) масові заворушення є результатом активних, безконтрольних та умисних дій натовпу, що спрямовані на порушення громадської безпеки і порядку та умисного вчинення кримінальних правопорушень;

3) грубе порушення громадської безпеки, що загрожує життю і здоров'ю осіб, вчинення насильства над особою;

4) порушення громадського порядку, що супроводжується активними протиправними діями натовпу у вигляді погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель або споруд, опору представникам державної влади;

5) об'єктом посягання масових заворушень є суспільні відносини, що гарантують безпеку життю і здоров'ю людей, нормальне функціонування органів державної влади, дотримання прав і свобод громадян;

6) значна суспільна небезпека масових заворушень полягає у вчиненні протиправних дій агресивним натовпом із застосуванням зброї або предметів, які можуть бути використані як зброя з метою вчинення насильства над особою, завдання тілесних ушкоджень, а також здійснення погромів, підпалів та пошкоджень, що несе загрозу для життя і здоров'я людей;

7) масові заворушення призводять до тяжких та особливо тяжких наслідків у вигляді насильства над особою, завдання тілесних ушкоджень та загибелі людей.

Дисертантом також вдосконалено поняття **механізму вчинення масових заворушень**, до якого він відносить складний динамічний процес, що охоплює комплекс дій злочинців щодо організації та підготовки масових заворушень (їх безпосереднього вчинення та приховування у вигляді протидії розслідуванню, заперечення участі та причетності до масових заворушень), а також взаємодія із потерпілими та вплив навколишніх обставин на вчинення масових заворушень. До механізму масових заворушень віднесено:

- 1) дії злочинців (комплекс дій з підготовки, вчинення, приховування масових заворушень та протидії розслідуванню);
- 2) дії потерпілих (взаємодія потерпілого зі злочинцем);
- 3) вплив навколишніх обставин та умов на вчинення масових заворушень.

Вдосконалено типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень:

- 1) отримано інформацію з оперативних джерел про планування та організацію масових заворушень, проведення підготовки до їх вчинення;
- 2) отримано інформацію про вчинення масових заворушень, але на момент прибуття слідчо-оперативної групи протиправні дії припинено, учасники заворушень відсутні на місці події;
- 3) отримано інформацію про те, що мирне зібрання громадян (мітинг, демонстрація, похід, спортивний захід), про яке завчасно повідомлено органи державної влади переросло у масове заворушення;
- 4) отримано інформацію про початок масових заворушень, яким передувало вчинення кримінального правопорушення або конфліктна ситуація.

Крім того, у дисертаційному дослідженні дістали подальшого розвитку окремі положення щодо типових способів вчинення масових заворушень;

криміналістична характеристика масових заворушень; класифікації судових експертиз.

Вищенаведене дає підстави зробити висновок, що сформульовані у дисертації висновки достатньо повно обґрунтовані, а надані рекомендації та пропозиції мають практичне значення та спрямовані на допомогу працівникам органів досудового розслідування Національної поліції України у розслідуванні масових заворушень.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертантом влучно визначено мету і завдання роботи. Метою дисертації є отримання наукових результатів на основі вивчення теоретичних і практичних положень методики розслідування масових заворушень. Для досягнення мети дослідження поставлено такі завдання:

- узагальнити та визначити поняття та ознаки масових заворушень;
- з’ясувати структуру та значення криміналістичної характеристики масових заворушень;
- проаналізувати елементи криміналістичної характеристики та охарактеризувати спосіб вчинення масових заворушень;
- з’ясувати механізм вчинення масових заворушень;
- виокремити обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні масових заворушень;
- охарактеризувати типові слідчі ситуації та версії при розслідуванні масових заворушень;
- визначити тактичні завдання та їх рішення при розслідуванні масових заворушень;
- з’ясувати специфіку проведення слідчого огляду при розслідуванні масових заворушень;
- розглянути особливості допиту при розслідуванні масових заворушень;
- розкрити значення та види судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо вчинення масових заворушень.

З метою вирішення поставлених завдань та розв'язання вказаної мети роботи використовувались загально-наукові, емпіричні та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. Системний підхід (системно-структурний метод) надав можливість вивчити методiku розслідування масових заворушень як сукупності компонентів, категорій та понять: криміналістична характеристика (підрозділ 1.2, 1.3), початковий етап розслідування (розділ 2), обставини, що підлягають встановленню (підрозділ 2.1), типові слідчі ситуації та версії (підрозділ 2.2.), особливості проведення слідчих (розшукових) дій (розділ 3), проведення судових експертиз (підрозділ 3.3).

Аналіз як метод використовувався при вивченні криміналістичної характеристики масових заворушень та її структури (підрозділ 1.2, 1.3), методи індукції та дедукції використано під час формулювання основних висновків (висновки до розділів та загальні висновки).

Логіко-семантичний метод дозволив визначити зміст понять «масові заворушення», «криміналістична характеристика», «механізм масових заворушень», «обставини, що підлягають встановленню», «типові слідчі ситуації», «слідчий огляд», «судова експертиза».

Формально-логічний метод надав можливість проаналізувати основні положення кримінального законодавства (підрозділ 1.1) та кримінального процесуального законодавства щодо процесуальних положень розслідування масових заворушень, проведення слідчих (розшукових) дій та судових експертиз (підрозділ 3.1, 3.2, 3.3).

Статистичний метод сприяв вивченню та узагальненню звітів МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора.

З урахуванням наведеного можна констатувати, що поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання у цілому розкриті, а висновки умотивовані. Зокрема, обґрунтованість наукових результатів дисертації обумовлена опрацюванням необхідної кількості літературних джерел щодо тематики наукової роботи (217 найменувань на 26 сторінках), а також зумовлюється належним використанням методів наукового пізнання.

Емпіричну базу дослідження складають результати опрацювання та узагальнення судових вироків, винесених у період з січня 2020 року по січень 2026 року судами України за ст. 294 КК України; статистичні дані Офісу Генерального прокурора про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх розслідування; звіти та узагальнення МВС України, Національної поліції України, зведені дані опитування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта. Повнота викладу наукових положень дисертаційного дослідження у наукових публікаціях дисертанта є достатньою та відповідає встановленим вимогам щодо апробації результатів дисертаційних робіт. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації відображено у чотирьох наукових публікаціях, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях. Це підтверджує наукову значущість отриманих результатів і відповідність вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст та оформлення дисертації. Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності.

Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У розділі 1 «Криміналістична характеристика масових заворушень» надано поняття «масові заворушення» та розкрито ознаки масових заворушень. Узагальнено наукові дослідження щодо криміналістичної характеристики масових заворушень та встановлено, що криміналістична характеристика масових заворушень охоплює дані про спосіб вчинення злочину, предмет протиправного посягання, особу правопорушника, особу потерпілого, обстановку вчинення злочину, типові сліди злочину. Надано характеристику механізму вчинення масових заворушень. До типових способів вчинення масових заворушень дисертантом віднесено такі:

- 1) організація масових заворушень;
- 2) активні та безконтрольні дії натовпу;
- 3) протидія розслідуванню.

У розділі 2 «Початковий етап розслідування масових заворушень» визначено, що початковий етап розслідування масових заворушень характеризується тим, що вказані злочини вчиняються явно і не приховуються від працівників правоохоронних органів, очевидців та потерпілих. Приводом для відкриття кримінального провадження та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є повідомлення про вчинення масових заворушень від потерпілих, посадових осіб та працівників підприємств, установ та організацій, а також представників державної влади, засобів масової інформації та очевидців.

Виокремлено тактичні завдання, які полягають у з'ясуванні обставин вчинення масових заворушень:

- 1) встановити місце, час та обстановку масових заворушень;
- 2) виявити та вилучити знаряддя та засоби, сліди злочину, речі та предмети зі слідами злочину;
- 3) встановити свідків та потерпілих, отримати від них показання щодо обставин масових заворушень та їх наслідків;
- 4) встановити та затримати осіб, причетних до вчинення масових заворушень;
- 5) отримати фактичні дані, що свідчать про організований характер масових заворушень, спосіб спілкування між учасниками та підтримання зв'язку, розмежування функцій і завдань між злочинцями;
- 6) встановити мету масових заворушень;
- 7) з'ясувати факт попередньої підготовки до масових заворушень;
- 8) з'ясувати характер негативних наслідків масових заворушень (матеріальна, моральна або фізична шкода). З метою вирішення вказаних тактичних завдань запропоновано тактичні операції «Організація масових заворушень», «Злочинець», «Докази», «Свідок». Також, дисертантом надано типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень.

Розділ 3 «Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування масових заворушень» присвячено особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування масових заворушень, зокрема слідчого огляду, допиту, освідчування, пред'явлення особи для впізнання, слідчого експерименту. Зосереджено увагу на видах та значенні судових експертиз, що призначаються у кримінальних провадженнях щодо розслідування масових заворушень.

Ознайомлення із текстом дисертації Мішустіна В.В. дає підстави зробити висновки про відсутність текстових запозичень та належне оформлення посилань на джерела, не виявлено жодних порушень академічної доброчесності. Зміст дисертації викладено послідовно, логічно та аргументовано, що забезпечує цілісність сприйняття матеріалу й сприяє кращому розумінню сформульованих наукових положень, висновків і рекомендацій.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення методики розслідування масових заворушень, розв'язання проблемних питань та проведення наукових досліджень з теоретичних і практичних аспектів організації і тактики розслідування масових заворушень;

- законотворчій діяльності – з метою оновлення та удосконалення чинного законодавства у питаннях протидії, виявлення та розслідування масових заворушень;

- практичній діяльності правоохоронних органів України – під час розслідування масових заворушень та проведення занять зі службової підготовки, спрямованих на підвищення професійного рівня працівників органів досудового розслідування;

- освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, а також при підготовці навчальних програм, посібників та підручників.

Зауваження щодо змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В.В. Мішустіна, важливо наголосити, що деякі положення дисертації породжують дискусію, а тому потребують роз'яснення під час публічного захисту. Такими є наступні положеннями дисертаційної роботи:

1. У дисертації вивчено теоретичні та практичні положення методики розслідування масових заворушень, однак недостатня увага приділена розслідуванню масових заворушень в умовах воєнного стану, зокрема особливостям вчинення масових заворушень, пов'язаних з диверсійною діяльністю ворога та гібридними загрозами. В даному питанні доцільно розглянути особливості початкового етапу розслідування масових заворушень, формування слідчих версій та їх перевірки, організації розслідування масових заворушень в умовах правового режиму воєнного стану та взаємодії органів досудового розслідування з іншими державними органами.

2. У сучасних умовах значна частина доказів формується у цифровому середовищі, зокрема у соціальних мережах, месенджерах, геолокаційних сервісах, хмарних сховищах. Досить часто цифрові докази становлять джерело доказової інформації та сприяють встановленню організаторів та учасників масових заворушень. Проте, поза увагою дисертанта залишились питання виявлення, збереження, документування та дослідження цифрових доказів під час розслідування масових заворушень, які доцільно було б розглянути у контексті розділу 3 «Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування масових заворушень».

3. Зважаючи на те, що учасниками масових заворушень може бути значна кількість осіб – від кількох десятків до сотень і тисяч осіб, серед яких є організатори та активні учасники масових заворушень (с. 90) суттєвого значення набуває питання одночасного проведення слідчих (розшукових) дій, а тому важливим є дослідження питання планування та організації одночасних оглядів, обшуків та допитів, координації роботи слідчих, прокурорів,

оперативних працівників, забезпечення ефективного обміну інформацією та документування отриманих доказів при одночасній роботі правоохоронців.

Вказані зауваження мають рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження В.В. Мішустіна, яке відзначається належним рівнем наукової новизни, має науково-теоретичне і практичне значення.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Мішустіна Владислава Володимировича «Методика розслідування масових заворушень» є завершеною науковою працею, а сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне і практичне значення для науки криміналістики. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., а її автор заслуговує присудження ступеня вищої освіти – доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

З огляду на наукову новизну, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, належний рівень обґрунтованості висновків і рекомендацій, а також відповідність дисертації встановленим нормативним вимогам, автор дисертаційного дослідження – Мішустін Владислав Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

**доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування НПУ**

доктор філософії з права, доцент

Ольга ЛИТВИНЕНКО